

Fernando Savater

Španija

PRIPOVEDNO MIŠLJENJE: ZGODBE, LEPOSLOVJE IN FILOZOFIJA

Če se Borges ne moti, občudovanja vredni korpus zahodne misli ni nič drugega kot zgodovina nekaj znanih metafor: Platonove votline, Descartesovega zlobnega genija, Kantovega goloba (ki je hotel leteti v brezračnem prostoru, misleč, da ga zrak ovira, čeprav ga v resnici podpira), Nietzschejevega nadčloveka (*Übermensch*) ... To torej pomeni, da prgišče drznih zgodb podpira streho naših idej in hrani naše najpomembnejše ideologije. Te zgodbe (ali miti, če vam je ta izraz ljubši) ne ilustrirajo le dosega naših misli, ampak nanje tudi resnično vplivajo. Navsezadnje gre le za vprašanje *intenzivnosti*. Teoretska misel je seveda prodorna in zapletena, toda dobre zgodbe človek nikoli ne pozabi. Dejstvo je, da znanje, ki smo ga osvajali korak za korakom in pri tem celo uživali, pogosto pozabimo, po drugi strani pa nam za vedno ostane v spominu pripovedna podoba, ki jo morda razumemo samo na pol. Tu ne gre samo za filozofijo, ampak tudi za pomembna literarna dela: Cervantesov znameniti roman vsebuje lepo število dialogov med don Kihotom in Sančem, ki učenjake navdušujejo, bralci – pa tudi mnogi, ki knjige sploh niso prebrali – pa don Kihota poznajo le po njegovem nepozabnem boju z mlino na veter, ki jih ima za velikane. Roman ima sicer tisoč strani, epizoda z mlino pa je opisana le na eni ... vendar je nepozabna. Navsezadnje gre res samo za vprašanje intenzivnosti.

Površno gledano se zdi značilno abstraktno mišljenje filozofije v popolnem nasprotju z razmišljanjem pripovedovalca zgodb, ki se osredotoča na konkretno in podrobno. Tisti, ki se giblje v območju idej, razmišlja le o najbolj splošnem,

tistemu, ki pripoveduje zgodbe, pa je pomembno individualno. Pri filozofiji gre za razumevanje nespremenljive zgradbe stvari in pomenov, ki jih nenehne spremembe v svetu ne zadevajo; to je veda, ki se ne ozira na površinske razlike, ampak išče bistvo, ki je skupno vsem živim bitjem. Filozofijo zanima »prava resničnost«, ki nima časovnega okvirja in je danes enako resnična, kot je bila pred tisočletji in bo v daljni prihodnosti. Nasprotno pa je pri zgodbah vedno v ospredju to, kar je edinstveno, neprimerljivo, in se je prvič in edinkrat zgodilo na določeni točki v času in prostoru. Zgodba je nekaj, kar se je zgodilo, in ne nekaj, kar ostaja; nihče ne pripoveduje o nečem, kar se dogaja neprestano, kakor tudi ne o minljivosti vsega, kar obstaja. Filozof posplošuje, pripovedovalec zgodb personificira; znanstveno usmerjeni antropolog proučuje Človeka, pesnik pa se navdušuje nad Odisejem, podobno kot nekateri učenjaki študirajo botaniko, drugi pa slavijo vrtnico, ki se je pravkar razcvetela, a bo že v nekaj urah ovenela.

Kljub temu pa je bila filozofija na sebi lastni način že od svojega izvora dalje neločljivo povezana z zgodbami in pripovedmi. Že prvi veliki mislec, ki se je poglobljaj v abstraktno in splošno, Parmenides – razvil je teorijo o nespremenljivem Bitju – je svoje razmišljanje ubesedil v pripovedni pesmi, v kateri modra boginja pouči in razsvetli sramežljivega smrtnika, ki se je k njej zatekel v iskanju znanja. Da ne govorimo o Platonu, ki ni zaslužen samo za razvoj filozofije kot take, ampak je ustvaril tudi enega najbolj nepozabnih likov v zahodnem pripovednem spominu: bistrum-

nega, prebrisanega in na svoj način junaškega Sokrata. Čeprav Platonove razprave o pravičnosti sveta niso najlažje za razumevanje, noben bralec njegovih dialogov ne more ostati hladen ob nedvoumno zanimivem liku Sokrata, kakor tudi ne ob njegovi osebni usodi glasnika vesti, zaradi katere je Sokrat zašel v spor s someščani, pristal v zaporu in bil nazadnje celo obsojen na smrt. Seveda nas Platonova filozofija zelo zanima, vendar gre zasluga za to v veliki meri izjemnemu liku Sokrata, skozi katerega nam jo posreduje in čigar tragična usoda gotovo ni nič manj ganljiva kot Ahilova, Hektorjeva, Hamletova ali don Kihotova. Skratka – kaj bi bilo s Platonovo filozofijo brez zgodbe o Sokratu?

Zgodbe, ki ilustrirajo filozofsko misel, niso vedno tako nedvoumne kot v Platonovih dialogih, a jih kljub temu ni težko najti. Včasih so celo avtobiografske, tako kot Descartesova prigoda v njegovem delu *Razprava o metodi*, kjer pripoveduje, kako je sedeč ob peči v vojaškem taboru doživel razodetje – če lahko temu tako rečemo – in odkril metodološki skepticizem. Njegova anekdota ni nič manj nazorna in nepozabna kot Combrayeve znamenite magdalenice na začetnih straneh *Iskanja izgubljenega časa* (pravzaprav bi imela *Razprava o metodi* lahko tudi proustovski naslov *V iskanju prihodnjega časa*). Prav Descartes je s hipotetično iznajdbo tako imenovanega »zlobnega genija«, ki naj bralca zapelje v navidežno, a lažno resničnost, v krotki in umirjeni svet filozofije uvedel prvi strašljivi lik; to je bil daljni predhodnik izvenzemeljskih bitij, ki so se s pojavom znanstvene fantastike na začetku 20. stoletja polastila človeškega uma in ga podvrgla svojemu varljivemu diktatu. Leposlovje lahko najdemo tudi med temeljnimi deli sodobne politične filozofije. Angleški filozof Hobbes si je naprimer izmislil tako imenovano naravno stanje, v katerem je bilo življenje

revno, bedno, surovo in kratko; ljudje naj bi bili tako živeli vse do tistega namišljenega trenutka družbene pogodbe, ko se je družba organizirala v državo. Vse to so seveda zgolj legende, vendar bi nam Hobbes brez njihove narativne podpore težko posredoval svoja briljantna razmišljanja o pomenu političnega sistema. Tudi opis tako imenovanega »naravnega stanja«, s katerim francoski filozof Rousseau začne svojo *Razpravo o neenakosti*, sodi v vrsto ad hoc izmišljenih zgodb. Vendar Rousseau svojemu bralcu odkrito prizna, da ta izmišljeni svet brez neenakosti in tekmovalnosti najbrž ni in nikoli ne bo v resnici obstajal; za filozofa je zgolj miselno orodje, s pomočjo katerega lažje teoretizira o perečih problemih človeštva.

V tako imenovanem razsvetljenstvu so se razsvetljenski pisci prav tako izdatno zatekali k pripovednosti, če so hoteli svoje ideje na razumljiv način posredovati laičnemu občinstvu, v katerem je bilo več preprostih radovednežev kot študentov in akademikov. Zlasti Voltaire in Diderot sta rada uporabljala zgodbe, alegorije in dialoge. Spomnimo se le kratkega Voltairovega romana *Kandid*, katerega namen je kritika Leibnitzovega iluzornega optimizma, kakor tudi Diderotovega *Rameaujevega nečaka*, dramatiziranega eseja o težavnosti ločevanja med moralnim in nemoralnim v svetu, ki se je odrekel svojim tradicionalnim temeljem in mu vladajo dvomljiva družbena pravila. Oba francoska avtorja sta se nedvoumno zgledovala po drugih zgodbah s filozofskim navdihom, predvsem tistih, ki jih je pisal irski satirik Jonathan Swift. Spomnimo naj še na velikega škotskega učenjaka Davida Humea; njegovo najpomembnejše, pa tudi najbolj revolucionarno delo *Dialogi o naravni religiji* – prodorna in neizprosna kritika razumske podlage kakršnih koli verskih nauk – je pisano v obliki dvogovora med osebama, ki ne le izražata, temveč

tudi utelešata dve različni, nasprotujoči si percepciji sveta.

Celo ne preveč čustveni Kant je svoje teorije kdaj pa kdaj rad podkrepil s kakšno anekdoto ali kratko zgodbo. Omenili smo že zgodbico o letečem globu, ki si, ko pod krili začuti zračni upor, začne domišljati, da bi bilo letenje v brezračnem prostoru lažje. Kant zgodbico uporabi, da bi ovrigel zmotno prepričanje, da bi naš spekulativni um deloval veliko bolje, če ne bi bil pod vplivom čutil. S podobno ironijo upraviči tudi naslov svojega kratkega, a slavnega eseja *Večni mir*; ta namreč pripoveduje o krčmi – resnični ali namišljeni –, ki se imenuje »Večni mir« in ima nad vhodom tablo z risbo pokopališča. Schopenhauer, Kantov najbolj samosvoj učenec, je svoje teorije prav tako zelo rad razlagal z anekdotami in kratkimi zgodbicami, ki so celo literarno kakovostne, saj je bil v nasprotju z drugimi filozofi tudi zelo dober pisec. K »narativni filozofiji« je na svojstven način prispeval tudi Schelling; napisal je namreč filozofijo mitologije, v kateri klasične mite obnove z vidika metafizike, čeprav je treba priznati, da z vidika bralca to morda ni bil najbolj posrečen pristop. Celo Hegel, najbolj spekulativno in abstraktno usmerjeni mislec med vsem filozofi, je včasih povedal kakšno zgodbo; nepozabna je na primer tista o gospodarju in služabniku iz *Fenomenologije duha*, ki je pozneje navdihnili Marxa, upam pa si trditi, da tudi filmskega režiserja Josepha Loseya, ki jo je na filmsko platno prenesel pod naslovom *Služabnik*.

Najbrž ni treba posebej poudarjati, da sta bila tudi Kierkegaard in Nietzsche izrazito narativno usmerjena. Kierkegaardovi številni sinonimi (Johannes de Silentio, Victor Eremita, Constantinus Constantius, Johannes Climacus, Frater Taciturnus, itd.) niso zgolj avtorjeve krinke, temveč tudi intelektualni liki z lastnimi značaji in obsedenostmi. Tako

zasnovani junaki tudi nastopajo v delih z izrazito pripovednim slogom: dnevniku zapeljevalca, prigodah Zvestega viteza ali Don Juana, itd. Navsezadnje je vsa Kierkegaardova filozofija neposredno ali posredno avtobiografska; ko razglablja o težavnosti in grozi obstajanja, tega ne počne zgolj teoretično, pač pa izhaja iz lastne življenjske izkušnje. Prikrite ali pa kar očitne narativne formule v vseh svojih delih nenehno uporablja tudi Nietzsche. *Tako je govoril Zaratustra* je nekakšna metafizična, poučna in moralna pripoved, ki slogovno spominja na *Biblijo*, z domišljijo pa so prepletene tudi druge njegove knjige, še posebej znameniti potopis norca, ki išče Boga in po njem sprašuje posmehljivo množico, ki še ni izvedela strašne novice o njegovi smrti. K literarnim, pripovednim in dramatičnim virom se je zatekala tudi filozofija 20. stoletja, kar dokazujejo dela Miguela de Unamona, Georgea Santayane (njegove čudovite in žal premalo znane *Dialoge v vica* še posebej priporočam), Jeana-Paula Sarrtra in Alberta Camusa, da ne omenjam piscev, kot so Thomas Mann, Musil, Canetti ali Thomas Bernhard, ki so s pisanjem leposlovja v pravem pomenu te besede ustvarjali neakademsko, a kljub temu sijajno filozofijo. Človek bi skoraj lahko rekel, da se je v prejšnjem stoletju najboljša filozofija pojavljala v romanih in dramah ...

Če torej povzamemo, se filozofsko mišljenje ne izraža le skozi abstraktne kategorije in spekulativno dokazovanje, pač pa uporablja pripovedne oblike in pripoveduje zgodbe. Kakšne zgodbe pa? Kot pravi Aristotel v svoji znameniti *Poetiki*: »Zgodovinar pripoveduje o tem, kar se je že zgodilo, pesnik pa o tem, kar bi se lahko.« V resnici je zgodbe, s katerimi filozofi ilustrirajo in predstavljajo svoje razmišljanje, težko uvrstiti v kateri koli žanr; ne gre namreč za konkretne dogodke, ki so omejeni na določen čas in prostor, kot tudi ne za izmišljene do-

godke, ki bi se lahko zgodili kadar koli. Gre bolj za opisovanje dogodkov, ki so v bistvu izmišljeni, tako kot je izmišljeno »naravno stanje«, ki ga Rousseau razloži kot nekaj, kar ni obstajalo, ne obstaja in tudi nikoli ne bo, a je v nekem smislu vendarle resnično, ker nam omogoča razumeti preteklost, sedanjost in večnost. Hočem reči, da filozofi ne pripovedujejo zgodb, ki so se ali ki bi se lahko zgodile, pač pa zgodbe, ki se ne dogajajo, a trajajo in so vedno tu ... obstajajo kot hipoteze, s svojimi lastnimi problemi in rešitvami. Kot rečeno, čas ni nič drugega kot gibljiva metafora za večnost, zgodbe filozofov pa zasilne metafore za večno in nespremenljivo. Filozofi nam ne poskušajo prodajati

zgodb, ampak bi nam radi pomagali spoznavati, predvsem pa bi nas radi zbudili iz sna. Tudi naše življenje je – tako kot literatura – zmes minljivih prividov, zgodb in naključij, katerih končni namen je ponavljanje in utrjevanje nujnih oblik, ki ostajajo nespremenjene. Shakespeare pravi v *Viharju*, da smo ljudje iz take snovi kot sanje; filozofi tega ne zanikajo, samo dodajajo, da so sanje večne in da se skozi večnost pletejo in razpletajo po vedno enakih vzorcih. Je to pikolovska vzvišenost ali globoka modrost? Ne vem, in si tudi ne upam odgovoriti.

*Iz angleščine prevedla
Marjeta Gostinčar Cerar*